

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1994

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΔΙΑΝΝΕΛΙΔΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

‘Ο ‘Ακαδημαϊκὸς κ. ‘Αγαπητὸς Τσοπανάκης λέγει τὰ ἑξῆς:

Εἶναι πολὺ εὐχάριστο ὅτι σὲ λιγότερο ἀπὸ 10 χρόνια βρισκόμαστε στὴν εὐχάριστη θέσῃ νὰ παρουσιάσουμε στὴν ‘Ακαδημία τὸν 5ο καὶ τελευταῖον τόμο τοῦ μεγάλου ‘Ιστορικοῦ Λεξικοῦ τῶν ἐλληνικῶν ἰδιωμάτων τῆς Κάτω ‘Ιταλίας, ‘Αθήνα 1992, καὶ νὰ συγχαροῦμε τὸν κ. ‘Αναστάσιο Καραναστάση γιὰ τὴν καλότυχη ὀλοκλήρωση τῆς προσπάθειάς του. ‘Ο πρῶτος εἶχε τυπωθεῖ στὰ 1984 καὶ τὸν εἴχαμε παρουσιάσει ἀπὸ αὐτὸ τὸ βῆμα στὶς 16-1-1986, τονίζοντας ὅτι ἡ ἀπόφαση τῆς ‘Ακαδημίας νὰ στηρίξῃ τὴν πρωτοβουλία τοῦ κ. Καραναστάση οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ περισσότερο ἀπὸ 20 χρόνια, μὲ χρηματοδότηση τῶν τακτικῶν καλοκαιρινῶν ἐπισκέψεων καὶ τῆς παραμονῆς του ἐκεῖ ἐπὶ ἓναν μῆνα κάθε καλοκαίρι, καὶ ἡ ἀνάληψή ἀργότερα τῆς δαπάνης γιὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ ἔργου, ἀποτελοῦσε — τὴν ὥρᾳ μὲν νὰ ποῦμε, «ἀπετέλεσε» — μιὰν λαμπρὴ ἐπένδυση, ποὺ δικαιώθηκε ἀπόλυτα. ‘Η ‘Ακαδημία μπορεῖ νὰ εἶναι τελείως ἱκανοποιημένη καὶ μπορεῖ νὰ χαρῇ γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα.

Τὸ ἔργο εἶναι πολὺ μεγάλο, ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὸ παράλληλο *Lexicon Graecanicum Italiae inferioris* (1964) τοῦ ἀείμνηστου Gerhard Rohlfs, τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦσε ἀναμόρφωση ἐνὸς παλαιότερου δικοῦ του ἐπίσης *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität*, (1930), σὲ λήμματα, τύπους, πλούσιαν φρασεολογία, νέες λέξεις καὶ ἐτυμολογικὴν ἀναζήτηση. ‘Ο Gerhard Rohlfs δὲν ἦταν ὁ πρῶτος ρωμανιστὴς ποὺ ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὰ κατωϊταλικά ἐλληνικά ἰδιώματα, ἦταν ὅμως ὁ πρῶτος ἐπιστήμονας ποὺ ἐπεξέτεινε τὴν ἔρευνά του σὲ διάφορες ἀπόψεις τοῦ προβλήματος, ἦρθε σὲ ἄμεσην ἐπαφὴ μὲ τοὺς κατοίκους τῶν ἐλληνόφωνων περιοχῶν τῆς Κάτω ‘Ιταλίας - Καλαβρίας καὶ ‘Απουλίας, τῆς ἄλλοτε Μεγάλης ‘Ελλάδας, διαπίστωσε ἀπὸ διάφορες ἐνδείξεις τὴν ἀρχαικότητά τους, καὶ καταπίεσθη μὲ ἱεραπο-

στολικὸν ζῆλο στὴν μελέτη τους, χωρὶς νὰ παραμελήσῃ τὴν ἐνασχόλησίν του μὲ τὶς νεολατινικῆς-ρωμανικῆς γλῶσσες. Ἡ στάση του ἀπέναντι στὴν ἀρχαϊκότητα αὐτῶν τῶν ἰδιωμάτων καὶ ἡ πεποίθησή του ὅτι αὐτὰ συνεχίζουν τὶς ἀρχαῖες δωρικῆς διαλέκτους σὲ ἐξελιγμένην μορφή, τὸν ἔφερε σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν γενικὴ σχεδὸν στάση τῶν Ἱταλῶν —κυρίως— συναδέλφων του, στοὺς ὁποίους φαίνεται ἀδύνατη ἡ διάσωση αὐτῶν τῶν ἐλληνικῶν γλωσσικῶν νησίδων μέσα στὸν γενικὸ ἐκλατινισμό τῶν ξενόγλωσσων λαῶν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Γι' αὐτούς, ἡ πιθανότερη λύση ἦταν ἡ ἐπικοινωνία καὶ ὁ ἐποικισμὸς μέσα στὴν ὕψιμη ρωμαιοκρατία καὶ τὴν πρώιμη βυζαντινὴ ἐποχὴ, μολονότι οἱ μαρτυρίες γιὰ τέτοιες μετακινήσεις ἀπὸ τὸν ἐλλαδικὸ χῶρο πρὸς τὶς κατωϊταλικῆς καὶ σικελικῆς περιοχῆς δὲν ἀποδεικνύονταν ἀπὸ πούθενά. Οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες, μὲ ἀρχηγὸν τὸν ἀείμνηστο Γεώργιον Χατζιδάκιν, ἀπὸ τὸ τέλος σχεδὸν τοῦ περασμένου αἰῶνα, καὶ ἄλλοι καὶ στὸ πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο μισό τοῦ εἰκοστοῦ ὑποστηρίζουν τὴν δωρικότητα καὶ τὴν συνέχεια. Τότε, οὔτε ὁ Rohlf, οὔτε ὁ Χατζιδάκις καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες δὲν ἀπαντοῦσαν πειστικὰ στὸν μὴ ἐκλατινισμό τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἐπειδὴ περιορίζονταν μόνον σὲ γλωσσικῆς ἐνδείξεις. Κανένας δὲν εἶχε ἐπισημάνει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐκλατινισμὸς ἦταν καθολικὸς, μόνον ἡ κυρίως, ἐκεῖ ὅπου οἱ λαοὶ ἦταν ἀγράμματοι καὶ πολιτικὰ ἀσυγκρότητοι, ὅπως ἦταν οἱ Γαλάτες, οἱ Κέλτες, οἱ Ἰβηρες, οἱ Γερμανοί, στοὺς ὁποίους οἱ Ρωμαῖοι πρόσφεραν κρατικὴν συγκρότηση, νομοθεσία, στράτευση καὶ ἐγγραμματωσύνη· ἐκεῖ ὅμως ποὺ οἱ Ρωμαῖοι ἔβρισκαν συγκροτημένες κοινωνίες μὲ διοίκηση, νομοθεσία, στρατιωτικὴν ὀργάνωση καὶ ἐγγραμματωσύνη, ὅπως ἦταν οἱ ἐλληνικῆς ἀποικίης καὶ ὅλος ὁ ἐλληνικὸς χῶρος, ἐκεῖ καὶ διατηρήθηκε ὁ ἐλληνισμὸς ὅπως στὴν Κάτω Ἱταλία καὶ Σικελία. Ἐκεῖ μάλιστα ἀντιστράφηκαν οἱ ὅροι καὶ ἐξελληνίσθηκε ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ὅπως ἔγινε στὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος καὶ στὸ Βυζάντιο, ὅπου ἔως τὸν ἕκτο καὶ ἑβδομον αἰῶνα οἱ αὐτοκράτορες δὲν εἶχαν ὑποψιασθῇ ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιά ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ὅπως ἔγινε ἀναμφισβήτητα φανερό ἀπὸ νεότερες ἐρευνες. Νὰ προσθέσουμε ὅτι ἐλληνικὰ ἰδιωτικὰ ἐγγράφα στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, εἶναι κοινὰ καὶ στὴν Κάτω Ἱταλία καὶ Σικελία ἀπὸ τὸ 10 ἕως τὸν 15 αἰῶνα.

Εἶναι φυσικὸ ὅτι καὶ ὁ κ. Καραναστάσης κινήθηκε ἐπάνω σ' αὐτὴν τὴν γραμμὴ καὶ ὅτι βοηθήθηκε στὴν ἐρευνά του ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ του παιδεία καὶ τὴν παράλληλὴ γλωσσικὴ αἴσθηση, χάρις στὴν καταγωγὴ του ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα — παλιὰν δωρικὴ περιοχὴ— καὶ τὶς γλωσσικῆς του μελέτες γιὰ τὰ δωδεκανησιακὰ ἰδιώματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν παράλληλῃ ἐξέλιξιν μὲ τὰ Κρητικά, τὰ Μανιάτικα, τὰ Τσακωνικά, τὰ Ἐπτανησιακά, τὰ Ἡπειρωτικὰ καὶ τὰ Κατωϊταλικά. Εἶναι βέβαια ἐνισχυτικὸ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια ἦταν καὶ συντάκτης τοῦ *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ*

στό αντίστοιχο Κέντρο τῆς Ἀκαδημίας καὶ ὅτι μπορούσε νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὰ πλούσια ἀρχεῖα τοῦ ὁτιδήποτε τοῦ χρειάζονταν.

Ὁ τελευταῖος αὐτὸς τόμος ἐκτείνεται σὲ 495 σελίδες καὶ καλύπτει τὴν συνέχεια τοῦ σ (ἀπὸ τὸ λῆμμα ὄθεν=ξένος ὡς τὸ ὠμέγα), συμπληρώνοντας ἔτσι, μαζί μὲ τοὺς προηγούμενους τέσσερις, τὸν ἐπιβλητικὸ καὶ σεβαστὸν ἀριθμὸ τῶν 2475 σελίδων μεγάλου ὄγδου σχήματος, ἀπέναντι στὶς 629 τοῦ μικροῦ ὄγδου σχήματος τοῦ ἀντίστοιχου λεξικοῦ τοῦ Rohlfs. Ὁ πλοῦτος ὀφείλεται καὶ σὲ πολλὰς νέες λέξεις, κυρίως ὅμως στὴν ἄφθονη προσφορὰ τύπων, φράσεων, ἐκφράσεων, παραδειγμάτων, μὲ τὰ ὅποια διαφωτίζεται ἡ σημασία καὶ συχνὰ ἡ ἐτυμολογία τῶν λέξεων. Διαφωτίζεται ὅμως ἐπίσης καὶ ἡ κλίση τῶν ὀνομάτων, ρημάτων καὶ τῶν ἄλλων κλιτῶν μερῶν τοῦ λόγου, ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι διαφανὴς καὶ ἡ μορφολογικὴ καὶ ἡ συντακτικὴ δομὴ τῶν ιδιωμάτων αὐτῶν. Μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, ὁ κ. Καραναστάσης, μὲ τὴν ἐνθάρρυνση φίλων του, ἀνέλαβε καὶ τὴν συγκρότηση μιᾶς Γραμματικῆς —φωνητικῆς, μορφολογίας, σύνταξης — τῶν ιδιωμάτων αὐτῶν, ἡ ὁποία, εὐτυχῶς ἔχει ἐπίσης ὀλοκληρωθῇ. Δὲν θὰ ἐπιβαρύνουμε τὴν παρουσίαση αὐτὴν μὲ τὴν προσφορὰ παραδειγμάτων, θὰ ἐπισημάνουμε ὅμως τὸ σημαντικὸ φωνητικὸ γεγονός ὅτι οἱ σύνθετοι φθόγγοι ξ καὶ ψ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας δὲν ἀντιπροσωπεύονται στὸ Λεξικόν, δὲ, ὑπάρχουν δηλ. στὰ κατωιταλικά ιδιώματα, γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους ποὺ δὲν ὑπάρχουν καὶ στὰ ἰταλικά. Ἐτσι, οἱ λέξεις ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ ξ ἢ ψ ἢ τὸ περιέχουν στὸ ἐσωτερικὸ τους προφέρουν: *χσερό, χσύλο, ἡ τσερό, σσερό καὶ σσερό, ἀντὶ γιὰ ξερός, ξύλο κ.τ.θ.* καὶ *σπαλίδι, σπύλλο, φσοφῶ, φσυχή, φτσωμί, τσωμί, τσυχή, ἔγρασπα, κτλ. ἀντὶ ψαλίδι, ψύλλος, ψοφῶ, ψυχή, ψωμί, ἔγραψα, κτλ.*

Εὐχόμεστε νὰ μπορέσουμε νὰ δοῦμε σύντομα καὶ τὴν *Γραμματικὴν* τοῦ κ. Καραναστάση, ἡ ὁποία δὲν ἀμφιβάλλουμε ὅτι θὰ εἶναι τὸ ἴδιο ἐπιβλητικὴ, ὅσο καὶ τὸ *Λεξικόν* ποὺ παρουσίασαμε.